



ДО 200-РІЧЧЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА



УДК 801.82:[398:7.046:82-1(477)Т.Шевченко

Образ Шевченка та Шевченкове образотворення у фольклоризованих текстах Майдану

Анжеліка РУДНИЦЬКА

Президент Мистецької агенції "ТЕРИТОРІЯ А",
провідний спеціаліст-етнограф
Центру фольклору та етнографії Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
01601, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 14
e-mail: an-ru@mail.ru

Авторка статті стверджує, що Революція Гідності, яка відбулася в Україні на зламі 2013–2014 рр., змінила тенденцію сприйняття Шевченкового образу. Т. Шевченко став не просто найвідомішим поетом, а своєрідним першобразом полум'яного та непримиренного революціонера, народним героєм, що жив поміж барикад, діяв разом із активістами та стояв із ними під кулями. Він перетворився на популярний фольклорний персонаж, що являвся у різних романтично-міфологічних подобах, а також став тим натхненником, який розумів народ і підтримував його силу духу в найважчі хвилини. Слова Кобзаря, які цитували українські повстанці, ставали дороговказами тим, хто піднявся проти влади. Вірші й думки поета, синтезувавши у собі тонку фольклорну душевність і горду незламність, актуалізувалися і звучали чи не для кожного українця гімном волелюбства та небайдужості. Шевченкове слово, на думку дослідниці, пустивши коріння у ХІХ ст., пережило свою добу і, як Дерево Життя, вийшло на позачасову магістраль, зафіксувавши найважливіші моменти життя Майдану.

Ключові слова: Шевченко, Революція Гідності, фольклор, поезія, Майдан, образ, текст.

Рік Тараса в Україні видався страшним, важким і кривавим. Сотні маленьких та масштабних ідей святкування 200-літнього ювілею українського пророка розбилися об неймовірно жорстку реальність. Україна, продрімавши в аморфності й безідейності 23 роки, прокинулася від болю і відчаю. Прозріння для багатьох наших співвітчизників було жакливим, але воно не закінчилося, воно ще триває. Суспільний катарсис відбувається аж надто криво, як для епохи інформаційних війн і технологій. Народ, натхненний вічним Шевченковим "Борітеся – поборете! Вам Бог помагає!" ("Кавказ") [1, с. 295], усвідомлює неминучість цього фатального очищення, яке проходить під пильним поглядом Кобзаря і продовжує свою нелегку боротьбу.

ОБРАЗ ШЕВЧЕНКА

Образ Т. Шевченка, як і його слово, уже давно для кожного українця стали канонічними. Т. Шевченко був і залишається символом, пророком, генієм і найвідомішим українцем. Ми настільки звикли до певних візуалізацій Тараса Григоровича, що уявити собі його іншого було б надто важко. Але його популярний і розпіарений образ вусатого селянина у кожусі чи свиті, до якого нас призвичаюють ще з дитячих років, не зовсім зрозумілий новому поколінню, яке живе в інших реаліях. Він здається надто книжним, монументальним, усталеним і віддаленим

від нас у часі. Українські художники подекуди намагаються осучаснити зображення поета. Та будь-які спроби поекспериментувати з образом Кобзаря, ламаючи канони, завжди сприймаються суспільством як огульне й дискредитуюче явище.

Революція Гідності 2013–2014 рр. змінила тенденцію сприйняття Шевченкового образу. Велетенський портрет Кобзаря висів на захопленій революціонерами будівлі Київської міської адміністрації, ще один невеликий портрет “Тарас у рушниках” висів на сцені Майдану поміж ікон як охоронна грамота, що зближала й об’єднувала українців. Та це був упізнаваний Кобзар, знайомий зі шкільних підручників. Креативним революціонерам, які з перших днів послуговувалися поетовим словом, аж надто хотілося наблизити до себе не лише Шевченкові вірші, але і його візуалізацію. Численні творчі імпулси митців Майдану були породжені, зокрема, і неможливістю діяти більш рішуче протягом кількох місяців. Почуття та інтелект революціонерів скеровувалися у бік творчості патріотичного та іронічно-саркастичного спрямування. Майдан об’єднав зусилля багатьох народних і професійних митців та створив новий український фольклор ще не вивчений і не систематизований дослідниками, де синтезувалися різночасові образи, символи, предмети побуту, звичаї. Одним із найбільш улюблених образів майданного фольклору став знайомий автопортрет Т. Шевченка у смушевій шапці, до якого вуличні художники додали чорну революційну балаклаву. Погляд Тараса зупиняв перехожих і промовляв до них “Вогонь запеклих не пече”. Так Тарас Григорович став не лише героєм стріт-арту, а й учасником і натхненником Революції Гідності. Біля цього портрета на стіні Центрального поштамту фотографувалися десятки тисяч людей.

Такий візуальний експеримент здавався сміливим, але він був на часі. Людям потрібен був натхненник, який розумів їх і підтримував силу духу в найважчі хвилини. І такий натхненник в українців був. Т. Шевченко став не просто найвідомішим поетом, а своєрідним першообразом полум’яного та непримиренного революціонера, народним героєм, що жив поміж барикад, діяв разом із активістами та стояв із ними під кулями. Він перетворився на популярний фольклорний образ, що являвся у різних романтично-міфілогічних подобах: то філософа – буддистського монаха, якщо не самого Будди, то полум’яного Че Геваре у футболці із написом “Че”, то у незліченних інтерпретаціях нинішнього українського революціонера із закритим балаклавою обличчям, відчайдуха із шиною на плечі на вулиці Грушевського, із битою у руках на тлі прапора, із шаблею, із коктейлями Молотова чи у помаранчевій будівельній касці, що була символом “бійця” самооборони Майдану 2014 р. Народні художники наділяють надприродними силами поета, який ударом ноги скидає із п’єдесталу пам’ятник Леніну, або ж зображають його в костюмі Супермена. Т. Шевченко “оживає”, митці Майдану його присутність поповнюють ряди борців-ополченців проти влади.

До 200-річчя від дня народження Т. Шевченка на вже тихому, политому сльозами та кров’ю, але все ще революційному Майдані Незалежності в Києві встановили дерев’яну статую поета. Цю скульптуру Кобзаря митець Володимир Заєць створював протягом трьох років з 200-річної осики. Символічно, що саме з осики, яка за народними повір’ями є рятувальною проти упирів, чарівників, відьом. Загострений осиковий кілок називають Перуновою палицею. Щоб мрець, якого запідозрили як чаклуна, носія зла, не вийшов із могили, йому вбивали в груди кілок з осики. Шевченків образ, як і його слово, залишаються “осиковим кілком” для будь-якої несправедливості та неправди. Ця акція мала ще одну – об’єднавчу функцію. Креативний автор дозволив “удосконалювати” свою скульптуру (під наглядом фахівців) кожному охочому. Такий об’єднавчий мистецький проект дав можливість усім відчутти себе причетним до великого акту спільнотворення та віддати шану геніальному поету, що пройшов із народом України ще одне важке і трагічне випробування.

Т. Шевченко став героєм революції, очоливши Сотню натхненників, в якій були Леся Українка, Іван Франко, Василь Симоненко, Ліна Костенко і плеяда сучасних митців, які були невід'ємною частиною майданівських подій.

СЛОВО ШЕВЧЕНКА

Щороку, 22 травня, ми збираємося у парку Т. Шевченка біля підніжжя пам'ятника Кобзареві та читаємо його вірші. Наші слухачі – українська інтелігенція різного віку, студенти і просто перехожі. Вони кивають головами, уподобавши наші інтонації, або похитують ними, заперечуючи наше емоційно-неточне (на їхню думку) трактування Шевченкового слова.

Ми між собою часто обговорюємо слізливість та надмірну фольклорність українського мистецтва. Один відомий музикант намагався переконати мене та Івана Малковича, що неправильного пророка ми собі вибрали – аж надто сентиментального. Ми з Іваном пробували пояснити історичний контекст, поділитися власними відчуттями і баченням текстів. Переконати друга нам не вдалося. Це зробило життя.

Через півроку ми зустрілися в нових реаліях: вже не на мирній акції “Читаємо Шевченка разом”, а на барикадах революції, усіяних цитатами Кобзаря, що були промовистішими за будь-які філологічні дискусії й аргументи. І тут легше було погодитися із американським істориком, літературознавцем і перекладачем Кларенсом Меннінгом, який писав багато років тому: “Сьогодні не може бути сумніву, що Тарас Шевченко... є одним з найбільших поетів дев'ятнадцятого сторіччя, без огляду на національність чи мову, а його безстрашні домагання права, правди і справедливості є однаково вимовні в Новому Світі, як були в Старому, в малому селі, де він народився, в місті, до якого його забрали, чи в бездеревних степах, куди він був засланий...”

Т. Шевченко завжди усвідомлював свою місію пророка, протягом життя він, жертвуючи власним комфортом і спокоєм, підкреслював своє походження у вищих колах Російської імперії, яка зневажливо ставилася до всього українського. Тарас Григорович голосно декларував цю свою місію: “*Возвеличу отих рабів німих! Я на сторожі коло їх Постаблю слово*” (“Подражаніє 11 псалму”) [1, с. 581].

Намагаючись обстояти свою національну самоідентичність, українці знову і знову спираються на досвід і рядки свого Апостола духу. Нації не треба було вигадувати консолідуючі гасла. Написані понад півстоліття тому Шевченкові поетичні рядки, стали частиною нашої культури, генетичної пам'яті, геномом духу.

Тексти Т. Шевченка, спираючись на фольклорні першоджерела, проростають поетичним Деревом Життя України, на яке кожне покоління українців нанизую свої болі й поразки, радощі й перемоги. Осягнувши велич і силу поетового слова, ми починаємо розуміти себе і вірити у спільну перемогу. Майданівський заклик до солідарності: “Разом – сила!” перегукується із Шевченковим:

*І живе добра слава,
Слава України.
І світ ясний, невечірній
Тихо засіє...
Обніміться, брати мої,
Молю вас, благаю!
("І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм
в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє") [1, с. 304–305].*

Слова Кобзаря, точно цитовані українськими повстанцями 2013–2014 р. чи вивані з контексту, ставали дороговказами тим, хто піднявся проти влади. Відомі митці та політики не раз повторювали: “Хочеш знати, як діяти – відкривай “Коб-

зар" і читай!" Півтора століття, що відділяють нас від живого генія, жодним чином не дали застаріти його віршам. "Доти, доки буде хоч один скривджений у світі, поезія Шевченка не втратить своєї значущості, своєї ваги й актуальності. А оскільки скривджені будуть завжди, то і його слово всечасне", – писав П. Мовчан у передмові "Моральний родовий закон" до Шевченкового "Кобзаря", який видали у "Просвіті" 1912 р.

Неправда, горе і доморощені вороги обступили нашу землю, які впродовж багатосотлітньої історії витіснили з України українське, людяне, цінне. Вірші й думки поета, синтезувавши у собі тонку фольклорну душевність і горду незламність, актуалізувалися і звучать у кожному небайдужому українцеві гімном волелюбства та небайдужості:

*Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені.
...Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Прислять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені
("В казематі") [1, с. 344].*

Шевченкові слова, пройшовши ретельну перевірку часом, несуть у собі історико-культурну та емоційну національну інформацію, що дає нам розуміння духу і почуттів наших предків, поєднує нас із ними, і разом із тим увиразнює наше самопізнання.

*Любіться, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте
("Згадайте, братія моя...") [1, с. 342].*

Цю настанову із вірша циклу "В казематі" не лише поважали на Майдані, вона була одним із головних постулатів для всіх, так званих, "Єлюдей". Київський Майдан Незалежності став найбільшим українським храмом під небесним куполом, де стінами були молитва, віра, самовідданість і любов до батьківщини – України, в якому водночас молилися православні та католики, протестанти і євреї, мусульмани й атеїсти. Не молити Господа за Україну було неможливо.

Шевченкове слово, пустивши коріння у ХІХ ст., пережило свою добу і, як Дерево Життя, вийшовши на позачасову магістраль, своєчасно звучало і з барикад, і з телевізійних зйомок, які фіксували найважливіші моменти життя Майдану, і з великої сцени. Особливо монументально і пророче у виконанні Андрія Середи і гурту "Кому вниз" звучав "Суботів". Рядки Шевченкової поезії мав почути кожен і на землі, і на небі:

*Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі*

*Невольничі діти!..
("Стоїть в селі Суботів...") [1, с. 278].*

Вірші пронизливо пропікали свідомість тих, хто повстав проти байдужості й зухвалості керівників держави, які існували поза національним кодом, поза народною мораллю і звичаєвим правом, ігноруючи при цьому й офіційне законодавство Української держави. Українці лише могли повторювати Кобзареве:

*Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають...*

До болю виразно звучали рядки із Тарасового "Кавказу" з уст героя Небесної Сотні, українського вірменина із пронизливими очима Сергія Нігояна, який перший поклав своє життя за перемогу правди, за гідність і честь українців:

*Борітеся – поберете!
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!
("Кавказ") [1, с. 295].*

Ці слова, безліч разів цитовані на банерах Майдану, не здавалися сентиментальними. Вони звучали гостро й актуально. Схожі водночас і на удар батога, що спонукає діяти, і на батьківську настанову та благословення.

Велетенські літери на вулиці Інститутській "Борітеся – поберете! Хай Бог помагає!" височіли над Майданом, вони зігривали й не давали заспокоюватися. Це була коротко і містко сформульована (задовго до нашого існування) мета. Ця магічно-заклинальна Шевченкова формула не лише зігривала морально. Вона згоріла у полум'ї разом із усім, що могло горіти, рятуючи протестувальників від нападу силовиків і виконавши свою оберегово-охоронну місію.

Поміж поетичними закличками до боротьби, у Т. Шевченка було і залишається просте й зрозуміле кожній людині доброї волі бажання. Істинна мрія кожного українця:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі...
("І Архімед, і Галілей") [1, с. 640].*

Для наближення цього благословенного часу наша країна продовжує боротьбу з ворогом, чиє сусідське і "братнє" обличчя тепер не приховане за псевдоцивілізованими масками.

"Шевченко – не просто добрий поет. Своїм життям та творчістю він засвідчив абсолютне, органічне несприйняття зла в усіх його земних іпостасях. Він першим упізнав Імперію зла у Росії", – сказала Забужко зі сцени Майдану у день Шевченкового 200-річчя.

Формулу перемоги, що звучала 9 березня 2014 р. на Майдані, поет теж залишив нам у спадок:

*Поховайте та вставляйте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю*

*Волю окропіте,
І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом
("Заповіт") [1, с. 319].*

На Майдані Тарасові Григоровичу приписували і вірші, яких він ніколи не створював. Але народові хотілося підкріпити своє віршоване бажання перемогти бандитську владу авторитетом і силою впливу Кобзаря. Тож унизу скромно підписували "Т. Шевченко "Із ненаписаного".

Нові поети, письменники, художники, карикатуристи, філософи та жартівники зробили Революцію Гідності по-своєму креативною, особливою, неймовірно саркастичною і зворушливою. Камертоном таких мистецьких проявів були тексти Т. Шевченка, які лунали зі сцени, промовляли до нас із саморобних плакатів і стінних написів.

"Його система ціннісних орієнтацій для українського народу виявилась актуальною і в наші дні. Шевченко покладав особливі надії на Слово, яке він "уповноважує" на особливу місію творення потужного силового поля духовної взаємодії між поетом і його народом. І це Слово, ці свої думи, "квіти мої, діти" поет вираджає з місією духовного пробудження української людини, бо його слово, його думи наділені енергією націєтворення через розгортання духовної історії України", – читаємо слухні слова в академіка М. Жулинського [2].

Нам потрібне слово Т. Шевченка. Бо воно скрізь і завжди є актуальним. Воно важливе кожному з нас як потужна енергія, накопичена багатьма поколіннями і сконцентрована у пророчих візіях поета, що здатні консолідувати суспільство перед новими викликами часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К.: Просвіта, 2012.
2. Жулинський М. "За що я Україну люблю?" / М. Жулинський // <http://incognita.day.kiev.ua/taras-shevchenko-ta-yevromajdan.html>
3. http://ipress.ua/photo/stritart_na_barykadah_shevchenko_franko_ta_lesya_ukrainka_zyavyls_na_maydani_45729.html
4. <http://www.lp.edu.ua/node/5678>
5. <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/9/7018220/>
6. <http://tsn.ua/foto/na-maydani-fotografuyutsya-z-derev-yanim-shevchenkom-ta-nosyat-yomu-kviti-338594.html>

Taras Shevchenko's Image and Shevchenko-Style Image Creation in Maidan Folk Texts

Anzhelika RUDNYTSKA

The author of the article states that the Revolution of Dignity, which took place in Ukraine at the turn of 2013–2014, changed the tendency of Shevchenko's image perception. Not only did T. Shevchenko become the most famous poet, but also a unique prototype of the fiery and inexplicable revolutioner, national hero, who lived surrounded by barricades and acted along the activists, and faced the bullets. He turned into popular folklore hero, who is dreamt of in various romantic and mythological images, he became their inspirer, who understood the people and supported its fortitude in the most difficult moments. Kobzar's words quoted by Ukrainian rebels became the roadmaps to those who rose against the authorities. Having synthesized into themselves subtle folk sincerity and proud invincibility, poet's verses and thoughts actualized and sounded to almost each Ukrainian as an anthem for the love of freedom and personal involvement. According to the

researcher, Shevchenko's words rooted in the XIX century and outlived their era, as a Tree of Life they entered the timeless highway by fixating the most important moments of Maidan's life.

Key words: Shevchenko, Revolution of Dignity, folklore, poetry, Maidan, image.

Образ Шевченко и Шевченковские образы в фольклоризованных текстах Майдана

Анжелика РУДНИЦКАЯ

Автор статьи утверждает, что Революция Достоинства, которая совершилась в Украине на рубеже 2013–2014 гг., изменила тенденцию восприятия образа Т. Шевченко. Т. Шевченко стал восприниматься не просто как известный поэт, а как своеобразный первообраз пламенного и непримиримого революционера, народный герой, живший на баррикадах, действовавший вместе с активистами и стоявший с ними под пулями. Он превратился в популярного фольклорного персонажа, вдохновителя, понимавшего народ и поддерживавшего силу его духа в самые трудные минуты. Слова Кобзаря, которые цитировали украинские повстанцы, направляли тех, кто поднялся против власти. Стихи и мысли поэта, синтезировав в себе тонкую фольклорную душевность и гордую непреклонность, актуализировались и зазвучали едва ли не для каждого как украинский гимн свободолобия и неравнодушия. Шевченковское слово, по мнению исследовательницы, пустило корни в XIX в., пережило свою эпоху и, как Дерево Жизни, стало вневременной магистралью, зафиксировав важнейшие моменты жизни Майдана.

Ключевые слова: Шевченко, Революция Достоинства, фольклор, поэзия, Майдан, образ, текст.

Стаття надійшла до редколегії 23.09.2014

Прийнята до друку 28.10.2014

Нові книги

Марків Р. Фольклор і література: форми діалогу (Фольклоризм в українській літературі кінця XIX – початку XX століття): монографія. – Львів, ПАІС, 2013. – 288 с.

У монографії висвітлено теоретичні аспекти взаємодії двох форм словесності – усної та писемної, визначено напрями, рівні та форми фольклорно-літературних взаємовпливів. На прикладі творів української літератури кінця XIX – початку XX ст., зокрема Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки, Гната Хоткевича, Олександра Олеся, Василя Пачовського та ін., визначено загальні принципи фольклоризму в літературі на різних рівнях художнього тексту: сюжетному, мотивному, образному тощо.

